

XÂY DỰNG THƯ VIỆN ĐIỆN TỬ: VẤN ĐỀ VÀ GIẢI PHÁP

ThS. Nguyễn Minh Hiệp

"Thông tin là tất cả trong một xã hội tri thức" đã là thông điệp cho mọi người, mọi ngành để tiến đến một nền kinh tế tri thức, một xã hội tri thức. Trong đó vị trí ngành thư viện là vô cùng quan trọng vì rằng chính thư viện đóng vai trò quản lý và biến thông tin thành tri thức đồng thời giúp cho mọi người hình thành tri thức – Vai trò quản lý thông tin của người cán bộ thư viện sẽ trở thành quản lý tri thức.

Ngành thông tin thư viện trên thế giới do đó đã được xã hội trân trọng và cùng với sự phát triển như vũ bão của ngành công nghệ thông tin, ngành thông tin thư viện đang phát triển với một tốc độ nhanh chưa từng có – Một sự phát triển đồng bộ, chuẩn hóa, trong đó công nghệ thông tin được áp dụng một cách triệt để.

Ngành thông tin thư viện Việt Nam trong một thời gian dài không được coi trọng nay đang dần dần khôi phục vị trí tương xứng của nó trong sự phát triển chung của xã hội – Vài năm trở lại đây, từ các trường đại học, trung học, đến tỉnh thành, quận huyện đang háo hức xây dựng và xây dựng lại thư viện đặc biệt là thư viện điện tử. Có nơi sẵn sàng chi những số tiền khổng lồ để mong xây dựng những thư viện mang tầm cỡ quốc tế. Đây là một dấu hiệu đáng mừng, một khích lệ lớn cho những người làm công tác thông tin thư viện nước ta. Có thể nói đây là một khởi sắc cho sự phát triển ngành thông tin thư viện Việt Nam. Tuy nhiên bên cạnh đó có những vấn đề nảy sinh ảnh hưởng đến việc định hướng phát triển mà những người đang trực tiếp làm công tác thư viện phải quan tâm.

Trong bài này, chúng tôi xin trình bày ba vấn đề cụ thể nhất trong việc cải tạo và xây dựng mới một thư viện hiện đại nhằm đáp ứng yêu cầu sử dụng thông tin ngày càng cao của xã hội đặc biệt là thông tin điện tử. Hay nói

một cách khác, để xây dựng thư viện điện tử hiện nay ở nước ta, chúng ta phải giải quyết ba vấn đề sau:

1. Xác định quy mô cơ sở thư viện;
2. Tự động hóa hệ thống thông tin thư viện và phần mềm quản lý thư viện;
3. Nhân lực quản lý thư viện điện tử.

1. Quy mô thư viện:

- Ngày nay khi nói đến thư viện là nói đến một mạng lưới thư viện; hình ảnh một thư viện đơn độc sẽ dần dần biến mất để thay thế cho một hệ thống thư viện (của một viện đại học, của một liên trường, của một khu vực hay vùng, vv...). Do đó để bắt đầu một dự án xây dựng một thư viện ngày nay chúng ta phải quy hoạch mối liên kết thư viện cho ngày mai - **Không nên tập trung xây dựng một cơ sở quá lớn mà nên đặt vấn đề chia sẻ nguồn lực;**
- Một thư viện điện tử trước hết đó là một thư viện được tự động hóa. Quan niệm tự động hóa ngày nay là toàn diện, có nghĩa rằng: Tự động hóa toàn bộ hoạt động của một thư viện, liên kết tự động hóa với một mạng lưới thư viện chung một hệ thống, và nối với mạng toàn cầu Internet - **Xây dựng một cơ sở thư viện đồng hành với việc xây dựng một hệ thống mạng ứng dụng tin học để đáp ứng yêu cầu tự động hóa toàn diện của thư viện ngày nay;**
- Thư viện điện tử là một thư viện phục vụ thông tin điện tử. Các nguồn thông tin điện tử được truy cập từ những tư liệu điện tử bao gồm CD-ROM, tạp chí điện tử, cơ sở dữ liệu trực tuyến, vv... thông qua máy tính và mạng máy tính. Phương thức phục vụ thông tin điện tử là đa dạng nhưng chủ yếu là phục vụ từ xa, không đòi hỏi một cơ sở lớn tập trung để phục vụ – **Mặc dù thư viện điện tử là một hình thức bổ sung cho thư viện truyền thống, nhưng đây là một hình thức chính vì rằng ngày càng có nhiều thông tin điện tử được phục vụ. Do đó xây dựng tập trung một cơ sở quá lớn không phải là khuynh hướng xây dựng thư viện điện tử ngày nay;**
- Trong điều kiện kinh tế nước ta hiện nay, **tiết kiệm năng lượng hợp lý là vấn đề chúng ta cần phải quan tâm khi thiết kế và xây dựng một cơ sở thư viện.**

2. Tự động hóa hệ thống thông tin thư viện và phần mềm quản lý thư viện

Tự động hóa hệ thống thông tin thư viện và phần mềm quản lý thư viện là yếu tố chính quyết định sự thành công trong việc xây dựng một thư viện điện tử. Tự động hóa thư viện bao gồm (1) Tin học hóa toàn bộ hoạt động thư viện; (2) Tổ chức mạng liên kết với các thư viện cùng ngành, chức năng, khu vực, vv...; (3) Nối mạng toàn cầu Internet. Mặc dù người cán bộ tin học đảm nhận vấn đề kỹ thuật nhưng vai trò quyết định quy mô và giải pháp tự động hóa là do người cán bộ thư viện. Trong vấn đề tự động hóa để xây dựng thư viện điện tử, người cán bộ thư viện phải thể hiện được vai trò **đứng giữa lãnh đạo và nhà thầu để thuyết phục lãnh đạo và mặc cả với nhà thầu.**

Người cán bộ thư viện cùng làm việc với cán bộ tin học (Phân tích viên hệ thống) thực hiện việc phân tích khả thi: khả thi kinh tế, khả thi kỹ thuật, và khả thi tổ chức nhằm xây dựng một dự án đề nghị. Người cán bộ thư viện cũng đóng vai trò quyết định giải pháp cuối cùng trong những tình huống của thiết kế hệ thống do cán bộ tin học phân tích.

Về mặt kỹ thuật, phần mềm quản lý thư viện là sự kết hợp giữa hệ quản trị CSDL thương mại (MS SQL server, Oracle, Linux post gratesSQL, Linux mgSQL, vv...) và phần giao tiếp. Hệ quản trị CSDL trên thị trường ngày càng được nâng cấp và Phần giao tiếp được phát triển trên DOS, Window, hay Web phản ánh các nghiệp vụ chuẩn hóa của thư viện, đặt biệt là chuẩn MARC (Machine Readable Cataloging = Biên mục máy đọc được). Hai dạng MARC được dùng rộng rãi hiện nay và đang được cập nhật thường xuyên là:

1. UNIMARC do hiệp hội thư viện thế giới (IFLA) phát triển. Hợp định kỳ hàng năm. Cơ quan đại diện là chương trình IFLA UBCIM;
2. MARC 21 do USMARC của Mỹ và CANMARC của Canada hợp nhất và phát triển. Hội luận điện tử định kỳ hai lần hàng năm. Cơ quan đại diện là Thư viện Quốc hội Mỹ và Thư viện Quốc gia Canada.

Mặc dù UNIMARC mang tính chất quốc tế và có nhiều quốc gia ở Châu Âu sử dụng nhưng MARC 21 vẫn được dùng rộng rãi hơn và ngày càng có nhiều quốc gia sử dụng bởi lẽ hầu hết các kho tin và CSDL khổng lồ trên thế giới đều dùng MARC 21.

Tại Việt nam, một số công ty phần mềm đã phát triển những phần mềm quản lý thư viện khá tốt về mặt kỹ thuật, chẳng hạn như iLOC (Mục lục trực tuyến liên thư viện) do công ty CITA, TP. Hồ Chí Minh phát triển. iLOC sử dụng MARC 21 và được phân tích bởi những chuyên gia thư viện của Thư viện Cao học, Trường ĐH. Khoa học Tự nhiên. Trong khi nhiều thư viện đang dùng phần mềm CDS/ISIS, đây là phần mềm có nhiều hạn chế không thể sử dụng cho một thư viện điện tử hiện đại bởi vì:

- CDS/ISIS dùng dạng thức CCF (Common Communication Format) là một dạng biên mục máy đọc được của UNESCO nay không còn được cập nhật;
- CDS/ISIS là phần mềm tự kết hợp hệ quản trị CSDL của chính mình với Phần giao tiếp. hệ quản trị CSDL này không đáp ứng được đầy đủ tính năng theo yêu cầu của sự phát triển ngành thông tin thư viện hiện nay như những hệ quản trị CSDL thương mại khác;
- CDS/ISIS có cố gắng cải tiến phần giao tiếp từ DOS đến Web nhưng không thể thay đổi được CCF và hệ quản trị CSDL.

Thư viện điện tử phục vụ chủ yếu nguồn thông tin trực tuyến do Internet hỗ trợ. Dịch vụ thông tin trực tuyến trong mỗi thư viện đòi hỏi nghiệp vụ thư viện và công nghệ ứng dụng phải được chuẩn hóa cao độ – chuẩn hóa trên phạm vi toàn cầu.

3. Nhân lực quản lý thư viện điện tử

Đây là vấn đề lớn nhất, quan trọng nhất, và khó khăn nhất. Mọi người đang háo hức xây dựng thư viện điện tử, nhưng mấy ai đã chuẩn bị cho mình một đội ngũ để quản lý thư viện điện tử?

Thư viện điện tử với việc truy cập Internet ngày càng nhiều đã thay đổi quan điểm về vai trò của cán bộ thư viện nhưng không làm thay đổi tầm quan trọng của vai trò đó trong việc phục vụ độc giả. Không chỉ đơn thuần là cung cấp thông tin mà còn là cung cấp dịch vụ để giúp người sử dụng tìm thông tin theo đúng yêu cầu. Do đó, người cán bộ thư viện phục vụ trong thư viện điện tử, kỹ thuật thì có khác nhưng nhiệm vụ thì không thay đổi: đóng vai trò trung gian, chọn lọc và giới thiệu những tài liệu có giá trị, có chất lượng cho người sử dụng và hướng dẫn họ cách truy cập.

Người cán bộ thư viện trước hết phải được đào tạo để sử dụng thành thạo kỹ thuật Web tạo cơ sở cho việc xuất bản điện tử đồng thời nắm bắt những điều cần thiết sau đây nhằm quản lý thư viện điện tử :

- Giới thiệu mục lục thư viện lên trang web – được hỗ trợ bởi WebPAC
- Tổ chức thư viện điện tử trên mạng hay nói cách khác là tạo trang Web liên kết thông tin cho độc giả sử dụng bao gồm (1) chọn, đánh giá và biên mục các nguồn tài liệu từ Internet để phục vụ người sử dụng; (2) thiết kế một trang Web thuận lợi cho việc truy cập thông tin; (3) cập nhật thông tin thường xuyên và kịp thời
- Cung cấp địa chỉ truy cập các tài liệu khoa học, tạp chí điện tử qua Internet
- Tích hợp nguồn tư liệu trên Internet với nguồn tư liệu hiện có tại thư viện
- Giới thiệu thông tin của cơ sở mình lên trang Web

Người cán bộ thư viện ngoài những kỹ năng kỹ thuật hiện đại cần phải quán triệt mối quan hệ biện chứng **CHUẨN HÓA - HỘI NHẬP - PHÁT TRIỂN** để mạnh dạn đổi mới nghiệp vụ thư viện nhằm dễ dàng liên thông và hội nhập với đồng nghiệp bên ngoài.

Mối quan hệ biện chứng này là điều tất yếu nhưng chúng ta đang phải đối diện với một khó khăn, đó là vấn đề đào tạo. Hiện nay ở nước ta có bốn cơ sở đào tạo chính quy bậc đại học và nhiều cơ sở khác khắp các tỉnh

thành đào tạo cấp cao đẳng thế nhưng việc đào tạo ngành thông tin thư viện ở nước ta hiện nay chúng ta hoàn toàn không mong đợi những cơ sở đó cung cấp cho chúng ta đội ngũ có thể quản lý thư viện điện tử một khi chương trình đào tạo là **KHÔNG CHUẨN HÓA** và **THIẾU CẬP NHẬT!**

Để giải quyết vấn đề này chúng tôi xin đề nghị và giới thiệu những giải pháp sau:

1. Các cơ sở đào tạo chính quy ngành thông tin thư viện trong cả nước cần phải nhanh chóng đổi mới nội dung và chương trình giảng dạy theo hướng chuẩn hóa và hiện đại.
2. Ngành công nghệ thông tin nên quan tâm vấn đề hỗ trợ từng phần hoặc đảm trách toàn phần việc đào tạo cán bộ quản lý thông tin thư viện hiện nay. Chẳng hạn như Trung tâm Phát triển CNTT của ĐHQG TP. Hồ Chí Minh đang triển khai chương trình đào tạo từ xa **cử nhân 2 CNTT chuyên ngành hệ thống thông tin tri thức**. Chương trình đào tạo bao gồm 60% CNTT và 40% Khoa học thông tin và thư viện chuẩn hóa (Phân loại Dewey, Tiêu đề đề mục, Kiểm soát thư tịch, Thông tin tri thức, Dịch vụ thông tin, Xây dựng và quản lý thư viện điện tử, vv...). Trường trung học chuyên nghiệp Tin học - Viễn thông phối hợp với Thư viện Cao học hiện đang giảng dạy chương trình đào tạo trung cấp chính quy Công nghệ thông tin chuyên ngành **“Thư viện điện tử”**
3. Liên hiệp thư viện các trường đại học phía Nam tiếp nối truyền thống Câu lạc bộ Thư viện với kinh nghiệm tổ chức nhiều khóa tập huấn ngắn ngày trong vài năm qua, hiện đang triển khai những khóa tập huấn **"Xây dựng, Tổ chức, và Quản lý Thư viện điện tử"** tại Thư viện Cao học, ĐH Khoa học Tự nhiên, Các khóa tập huấn bao gồm:
 - Quản lý thư viện hiện đại;
 - Phân loại thập phân Dewey;
 - Biên mục mô tả (AACR2);
 - Biên mục đề mục;
 - Biên mục máy đọc được MARC (MARC21);
 - Dịch vụ thông tin;
 - Tin học văn phòng và Internet cho cán bộ thư viện;
 - Trình bày thông tin và xuất bản điện tử;
 - Tự động hóa thông tin thư viện;

- Tìm tin trực tuyến;
- Xây dựng, tổ chức và quản lý thư viện điện tử;
- Tiếng Anh chuyên ngành thông tin thư viện.

4. Kết luận

Mặc dù chưa bắt kịp nhịp phát triển của hệ thống thư viện trên thế giới và trong khu vực, hệ thống thư viện Việt Nam cũng đang khởi sắc với việc khắp nơi đồng loạt có kế hoạch xây dựng thư viện điện tử. Qua đó có những vấn đề nảy sinh, trong đó vấn đề đào tạo con người quản lý thư viện điện tử là quan trọng nhất.

Nói chung, mọi vấn đề chúng ta đều có thể giải quyết được để tiến bước xây dựng thư viện điện tử nếu chúng ta quán triệt tinh thần: CHUẨN HÓA để HỘI NHẬP, HỘI NHẬP để PHÁT TRIỂN.